

Różne

Coraz bliżej dziennikarstwa...

Urszula Sińczuk IIb LO

Wielu z nas marzy o tym, aby zostać dziennikarzem, zawód wydaje się prosty, gdy oglądamy choćby programy informacyjne. Jednak, przy wyborze studiów, które często łączą się z wymarzoną zawodem, warto kierować się świadomą decyzją. Jak wygląda telewizja od kuchni, jakie trzeba posiadać predyspozycje do wykonywania zawodu dziennikarza, na te i wiele innych pytań mogliśmy uzyskać odpowiedź na IX Warsztatach Dziennikarskich organizowanych przez Wyższą Szkołę Informatyki, Zarządzania i Administracji w Warszawie. Warsztaty w których braliśmy udział prowadził znany dziennikarz telewizyjny **Witold Niedzicki**. Tytuł warsztatów trochę nas przerażał, „Z kamerą wśród uczonych”, to brzmiało przerażająco i trochę nudno, jednak okazało się, że zajęcia był bardzo interesujące i ciekawe. Dowiedzieliśmy się nie tylko rzeczy teoretycznych, lecz także praktycznych mogliśmy na własnej skórze przekonać się, ile waży kamera (ok. 23 kilo), mikrofon i cały sprzęt do nagrywania, oczywiście naj-

ważniejszy jest stabilizator, żeby się kamera nie bujała. Szybko się okazało, że praca dziennikarza i operatora wymaga dobrej formy fizycznej oraz ogromnej wyobraźni. Bo prawda jest taka, że jest wiele kanałów więc trzeba zrobić taki program, żeby go oglądano. O dziwo, coś co oglądamy 20 minut, często jest montowane 60 godzin. Mogliśmy dowiedzieć się, jak trudna jest praca dziennikarza i jak wiele trzeba poświęcić by nim być, m.in. życie rodzinne. Oczywiście były ćwiczenia, jak się szybko okazało, 60 sekund w trakcie, których uczestnicy mieli się zaprezentować to bardzo dużo, niektórzy potrafili to sobie powiedzieć w 5 sekund. Później oglądaliśmy nasze osiągnięcia. Jak być przekonujący nie tylko przed kamerą, ale i w życiu. Po pierwsze, należy pamiętać o mowie ciała, trzeba utrzymywać kontakt wzrokowy z rozmówcą, odpowiednio siedzieć i mówić.

I na koniec dowcip: „Ile naukowców amerykańskich wkręca żarówkę? Jeden wkręca żarówkę, drugi pisze do „New York Timesa”, śmieszne a może prawdziwe, bo

niestety, żeby świat dowiedział się o jakimkolwiek odkryciu, muszą o tym mówić media.

Miło było wysłuchać mądrych i przydatnych rad od doświadczonej osoby. Żałujesz że nie było cię tam razem z nami! Nic straconego zgłoś się do gazetki szkolnej „Eureka”, to za rok będziesz mogła/mógł wziąć udział w warsztatach dziennikarskich, na których na pewno wiele się nauczysz i będziesz mógł/mogła zdecydować czy dziennikarstwo jest dla ciebie.

„Złote myśli” **Witolda Niedzickiego** na temat mediów:

- Nieważna jest rzeczywistość, ważne jak pokażą ją media, bo nie istnieje coś, czego nie pokazała telewizja.
- Nauka nie potrafi konkurować ze sportem, kryminałem, czy kabaretem, ale dzisiaj każdy może zrobić telewizyjną edukacyjną.
- Informacja, która nie dociera do odbiorcy jest informacją straconą.

eureka 20

EUREKA

NUMER SPECJALNY

ISSN: 1896-6438

Numer 41 (3) Marzec 2013

Temat numeru:

Kultura żydowska

CENA: 1 ZŁ

REDAKCJA EUREKI

Marta Włodarczyk
Paulina Piecek
Katarzyna Nazorek
Magdalena Przybysz
Joanna Karwowska

Urszula Sińczuk
Marlena Poszytek
**SKŁAD RYSUNKI
ZDJĘCIA**

Rafał Rosa
Rafał Cichecki
Arkadiusz Kwiatkowski
Piotr Tomala
KOREKTA
Agnieszka Karwowska

DRUK
Edward Czyponka
Marta Ozóg
**KÓŁKO DZIENNIKARSKIE
PROWADZI**
Marzena Tudek

Gazeta Szkolna
Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych nr 1
im. Bohaterów Westerplatte
w Garwolinie
ul. Kościuszki 53
08-400 Garwolin
tel./fax: +48 (25) 682 30 71
682 03 10
www.zsgarwolin.pl

Kalendarium

Żydzi na ziemiach polskich.....3

Śladami przeszłości

Polacy i Żydzi w czasie wojny.....4
Cmentarz w Sulbinach.....5
Sprawiedliwy wśród Narodów Świata.....6
Jak wyglądały szkoły.....8

Tradycja

Ostatnie pożegnanie.....10
Strój.....11
O koszerności.....13
Święta żydowskie.....15

Kultura

Co tu grają?.....17

Różne

Czy wiesz, że?.....18
Dowcipy.....19
Coraz bliżej dziennikarstwa.....20

SŁOWO WSTĘPNE Witajcie!

Numer specjalny gazetki szkolnej „Eureka” poświęcony jest kulturze żydowskiej. W ramach projektu „Poszukiwanie i upamiętnianie śladów obecności żydowskiej w przestrzeni lokalnej” uczniowie naszej szkoły (głównie klasa Ia LO) wykonali szereg zadań mających przybliżyć mniejszość żydowską na ziemiach polskich. Podjęto wiele tematów kluczowych dla tej społeczności np. zwyczaje i obrzędy religijne, szkolnictwo, kultura.

Redakcja

aby się przekonać, czy jej synowa była rzeczywicie, do dnia ślubu, dziewicą.

• Tradycja żydowska nie dopuszcza

na pogrzebach kwiatów, ponieważ wszystko, co służy żyjącym nie może należeć do zmarłych.

• W tradycji żydowskiej po wejściu do mieszkania po pogrzebie, krewni w żałobie siadali na podnóżkach na okres „szywa” (7 dni), a jedzenie przynosili im sędziwi w postaci suchego prowiantu: gotowane na twardo jaja, chleb lub bułki itp. W mieszkaniu tym zasłaniano lub odwracano wszystkie lustra.

• Do najważniejszych zasad spożywania żywności koszernej należy nakaz spożywania jedynie mięsa zwierząt

przeżywających, o rozszepconych kopytach, niektórych ptaków, ryb mających pletwy i łuski, a także zakaz przygotowywania i jedzenia razem potraw mięsnych i mlecznych.

• Po wyjściu z cmentarza żydowskiego, najbliżsi krewni wsyppali trochę piasku do butów i szli do domu inną drogą niż tą, którą przybyli na

• W kulturze żydowskiej po narodzinach chłopca, w ósmym dniu jego życia, następuje jego obżecanie. • Kalendarz żydowski (lunarny) długość roku zwykłego może wynosić 354, 355 lub 356 dni. Długość roku przestępnego może wynosić 383, 384 lub 385 dni. Są to lata odpowiednio: ułomne, zwykłe i pełne. W roku

5771 חשוון														
Październik/Listopad 2010														
	ראשון		שני		שלישי		רביעי		חמישי		ששי		שבת	
													1	9
5														
6	2	10	3	11	4	12	5	13	6	14	7	15	8	16
7	9	17	10	18	11	19	12	20	13	21	14	22	15	23
8	16	24	17	25	18	26	19	27	20	28	21	29	22	30
9	23	31	24	1	25	2	26	3	27	4	28	5	29	6
10	30	7												

cmentarz.

• Tradycyjnie małżeństwo z gojem, czyli nie-Żydem uważane jest za tragedię i często rodzice po takim ślubie praktykowali żałobę i wyrzucali dziecko na zawsze ze swojego życia.

• Określenie Żyd, pochodzi od słów Juda, Judejczyk – imienia jednego z 12 synów biblijnego patriarchy Jakuba oraz późniejszej nazwy jednego z 12 pokoleń Izraela.

ułomnym cheszwan ma jeden dzień mniej. W roku pełnym kislew ma jeden dzień więcej. W kalendarzu żydowskim rachuba lat zaczyna się od dnia stworzenia świata, które wg ustaleń żydowskich autoritetów religijnych nastąpiło 7 października 3761 p.n.e., stąd np. w roku 2013 trwa żydowski rok 5773/5774. Rok religijny rozpoczyna się z kolei wiosną 1 dnia miesiąca Nisan (marzec/kwiecień).

Różne

Dowcipy

Szkot i Żyd poszli do restauracji. Po obfitym i smacznym posiłku przychodzi kelner z rachunkiem. Ku zdumieniu wszystkich, Szkot mówi do Żyda: – Pozwól, że ja zapłacę. I ku zdumieniu wszystkich faktycznie reguluje rachunek i daje napiwek! Następnego dnia w gazetach pojawił się nagłówek: Słynny żydowski bruchomówca znaleziony martwy.

***

Ksiądz i rabin jadą razem pociągiem. Ksiądz wyciąga kanapki z szynką, częstuje również rabina. Rabin odmawia: – Nam religia zabrania jeść wieprzowiny. – A szkoda. To takie dobre! Podróż dobiega końca. Rabin żegna księdza: – Proszę pozdrowić małżonkę! – Nas, księży, obowiązuje celibat. Nie mam żony. – A szkoda. To takie dobre!

***

Icek sprzedaje lody. Na wózku z lodami widnieje napis: „Żydom lodów się nie sprzedaje”. Podchodzi do niego rabin i zgorszony pyta: – Icek, co ty, antysemita jesteś? – Rabbi, a ty próbowałeś tych lodów?

***

Mosiek budzi się w nocy i widzi, że z jego łóżka wystają trzy pary nóg. Jeszcze trochę zaspąny, liczy dla pewności: – Moje nogi, Salci nogi, a to czyje nogi? Powtarza: – Moje nogi, Salci nogi, a to czyje nogi? Wyskakując z łóżka i jeszcze raz liczy: – Moje nogi, Salci nogi... A ja się głupi denerwowa!

***

Icek wraca niezapowiedzianie wcześniej z pracy do domu, a tam żona w łóżku goła.

– A dlaczego ty jesteś goła? – pyta. – Bo jestem strasznie chora – mówi przestraszona żona. – Chora? To w takim razie leż sobie w łóżku, a ja ci zrobię mocną herbatę. Ale przed tym powieszę palto w szafie.

Żona na to:

– Nie, nie, broń Boże, nie otwieraj szafy!

– Dlaczego? – pyta zdumiony Icek. – Bo tam jest duch, który straszy. Icek otworzył jednak szafę i widzi w niej gołego sąsiada.

– Oj, Mosze, Mosze – mówi – Jak mogłeś mi zrobić coś takiego? Znamy się od piętnastu lat, jesteśmy przyjaciółmi, żyrujemy sobie nawzajem weksle, a teraz moja żona jest chora, to ty, zamiast podać jej herbatę, jeszcze ją straszysz!

„na papierze”. Wśród nich znaleźli się m.in. **Jakub Gordin**, **Szalom Asz**, **Szymon Anski**. Po upadku wytwórni jej miejsce zajął „Kosmofilm”, który do 1915 roku wyprodukował ok. 10

filmów (m.in. „Fatalna klątwa”, „Bigamistka”, „Kara Boża”, „Córka kantora”). Od roku 1916 nastąpiła przerwa w powstawaniu nowych filmów, która zakończyła się dopiero w 1924 roku dzięki właścicielom firmy „Leofilm” – **Henryk Bojm** i **Leon Forbert**. Ich pierwszy niemy film „Ślubowanie”, cieszył się tak dużą popularnością, że

powstała amerykańska udźwiękowiona wersja pod tytułem „Legenda wileńska”. Dzięki niemu, wiele fragmentów pierwowzoru zachowało się do dziś. Zachęceni sukcesem, nakręcili kolejne filmy, jednak jak wiele filmów z lat 1924-1929 i nie cieszyły się popularnością. Dopiero okres zwany „złotą erą filmu żydowskiego w Polsce” (1936 do 1939) przyniósł sławę kinu żydowskiemu, nie tylko wśród widzów żydowskich ale też innych narodowości. Było to spowodowane rosnącym zainteresowaniem kulturą żydowską.

Niektóre filmy tego okresu to: „Za grzechy”, „Judel gra na skrzypkach”, „Bezdomni”. W tym czasie popularność zdobyli aktorzy tacy jak: **Molly Picon**, **Ida Kamińska** czy **Maks Bożyk**.

W okresie przedwojennym zostało nagranych 6 filmów dokumentalnych, które przedstawiały życie Żydów w dużych miastach polski: Warszawie, Krakowie, Wilnie, Lwowie, Białymstoku i Łodzi. Pokazywały one historię każdego z miast, ich zabytki oraz instytucje użytkowane przez społeczność żydowską. Powstały

one dzięki **Samuelowi Goskindowi**, który po wojnie nakręcił kilka filmów dokumentalnych: „My, którzy przeżyliśmy” (1948), „Nasze dzieci” (1948), „Piąta rocznica powstania w Getcie Warszawskim” (1948). Po tych kilku filmach kino żydowskie w Polsce zaczęło umierać. Ciekawym faktem, jest to, że kino żydowskie nie było tworzone tylko przez wykształconych reżyserów, ale też przez zwykłych ludzi, którzy mieli kamery. Nagrywali oni swoje podróże do rodzinnych miejsc: rodzinę, sąsiadów,

domy, synagogi i całe miasteczko. Robili to, by móc pokazać dzieciom miejsca ich młodości. Obecnie filmy, które przetrwały można oglądać podczas festiwali filmów żydowskich.

Różne Czy wiesz, że...?

Klaudia Anisewicz, Edyta Możdżonek Ilb LO

Kiedy żydowska dziewczynka dostaje pierwszą miesiaczkę, to znak, że jest już w pełni gotowa do małżeństwa. Dodatkowo, rodzice dziewczynki, uderzają ją lekko w policzki. Rytuał ten ma odpędzić wszystkie złe moce i zapewnić jej szczęście na długie lata.
•W tradycji żydowskiej panna młoda okrąży siedem razy pana młodego i staje po jego prawej stronie, co symbolizuje budowę nowego domu.
•Podczas II wojny światowej naziści zdewastowali miejsce pochówku garwolińskich Żydów. Nagrobki wyrwano i wykorzystano do budowy basenu w Garwolinie. Kilkadziesiąt lat później w miejscu wspomnianego basenu wzniesiono osiedle mieszkaniowe.
•Każy Żyd powinien się ożenić. Jest to priorytet w życiu wszystkich

Żydów. Po ślubie powinny przyjść na świat dzieci. Im więcej ich się urodzi, tym lepiej.
•W spisie powszechnym przeprowadzonym w 1921 roku pochodzenie żydowskie zadeklarowało 2424 mieszkańców Garwolina, co stanowiło 47,7% całej ludności miasta.
•U ortodoksyjnych Żydów po dziś dzień kobiety zamężne obcinają włosy, chowają głowę pod chustkę lub perukę.
•Żydzi stali się grupą etniczną i religijną odnoszącą największe sukcesy w dziedzinie nauki oraz sztuki. I pozostali nią do dziś, świadczy o tym choćby liczba przyznanych im Nagród Nobla.
•W szabat (najważniejsze święto) nie można wykonywać takich czynności jak: drukowanie, rysowanie, zapalanie i gaszenie światła elektrycznego,

dlatego na ten czas świąteczny zatrudniają gojów, którzy wykonują niezbędne prace domowe.
•Religia Żydów dopuszcza, by mężczyna miał więcej niż jedną żonę. Jest to praktykowane. Jednak, by Żyd mógł poślubić kolejną kobietę wszystkie jego wcześniejsze żony muszą wyrazić na to zgodę.
•Ślub w kulturze żydowskiej musi się odbyć w obecności, co najmniej dziesięciu dorosłych Żydów.
•Ojciec pochodzenia żydowskiego powinien zapewnić dziecom utrzymanie i opiekę. Synowi zapewnią edukację religijną, naukę zawodu i znajduje mu żonę. Musi też nauczyć syna ... pływać!
•Na drugi dzień po nocy poślubnej. Matka narzeczonego sprawdzała w sposób, nie zawsze dyskretny, bieliznę pościelowy nowożeńców,

KALENDARIUM

Kalendarium

Żydzi na polskiej ziemi - rys historyczny

Marzena Tudek

Zydzi pojawili się na ziemiach polskich na przełomie X i XI wieku. Początkowo byli to kupcy, którzy, jak **Ibrahim ibn Jakub**, podróżowali w te strony, przewożąc swoje towary szlakami łączącymi wschód i zachód Europy. Najstarsze gminy żydowskie powstawały w XI i XII wieku we Wrocławiu, Legnicy, Kaliszu, Gnieźnie, Krakowie, Płocku. Żydzi osiedlający się w średniowiecznej Polsce zajmowali się głównie handlem, a część z nich lichwą, czyli udzielaniem pożyczek pieniężnych na procent. U schyłku średniowiecza Polska była miejscem licznej diaspory żydowskiej. Żydzi mieszkali głównie w miastach, organizowali swe życie społeczne i religijne we-

W trakcie powstania Chmielnickiego zginęło ponad 20 tysięcy Żydów, a gminy ukraińskie praktycznie przestały istnieć.

Żydzi brali czynny udział w insurekcji kościuszkowskiej. Utworzyli pierwszy konny pułk żydowski, na którego czele stanął **Berek Joselewicz**. Podczas zaborów część Żydów identyfikowała się z losem Polaków, brała czynny udział w powstaniach narodowych. Przeważająca część jednak żyła z dala od współczesnych spraw i wielkiej polityki. Sztetl był swoistym azylem, w którym można było żyć według odwiecznych reguł i nakazów sankcjonowanych przez przepisy religijne i tradycję.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości ludność żydowska była reprezentowana zarówno w sejmie jak i senacie. W latach 1919-1939 w polskim parlamencie zasiadało łącznie 80 żydowskich posłów i 24 senatorów. Tradycyjnym źródłem utrzymania ludności żydowskiej w Polsce był drobny detaliczny handel i rzemiosło. Zasymlowana inteligencja polska pochodzenia żydowskiego brała aktywny udział w życiu społecznym i intelektualnym kraju.

II wojna światowa oznaczała zagładę Żydów.

Od 12 XII 1939 roku wprowadzono na terenie Generalnego Gubernatorstwa obowiązek noszenia przez Żydów opaski z gwiazdą Dawida. Oznaczając i koncentrując Żydów w

gettach, Niemcy dążyli do ich całkowitej izolacji od ludności „aryjskiej”. Do największych należały getta w

Łodzi i Warszawie. Machina totalnej zagłady ruszyła wiosną 1942 roku. Wówczas przystąpiono do likwidacji getta w Lublinie, Biłgoraju, następnie Krakowie, Warszawie, a także Radomiu, Kielcach, Mińsku Mazowieckim, Ostrocu. Największym ośrodkiem zagłady był obóz Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu. Z przywiezionych co najmniej 1,3 mln osób śmierć poniosło prawdopodobnie 1,1 mln. Żydzi stanowili najliczniejszą grupę ofiar – 970 tys. (prawie 90%). Żydzi podejmowali nierówną walkę zbrojną ze swoimi oprawcami. 19 kwietnia 1943 roku wybuchło powstanie w getcie warszawskim. Była to walka o godność. Bilans Holokaustu jest przerażający. W wyniku niemieckiego ludobójstwa zginęło prawie 6 mln europejskich Żydów, czyli ponad 60% populacji.

Polityka władz komunistycznych wobec Żydów w pierwszych powojennych latach była pełna sprzeczności. Początkowo popierano odbudowę życia żydowskiego w Polsce, ale później zaczęto propagować doktrynę o „jedności narodowej”.

ŚLADAMI PRZESZŁOŚCI

Śladami przeszłości

Polacy i Żydzi w czasie wojny

Patrycja Kućma, Damian Moch la LO

W dobie wmawiania i oskarżania Polaków o antysemityzm oraz kolaborację z wrogiem, publiczne przywrócenie pamięci o ludziach, którzy za pomoc Żydom zostali zamordowani, mogłoby pomóc w budowaniu wizerunku Polski i Polaków.

Michał Bożek

Marek Mikulski (ur. 1959) mieszkaniec Goździka, pasjonuje się historią ziemi garwolińskiej. Jak mówi: Moja pasja rozpoczęła się już w dzieciństwie. Głównym źródłem mojej wiedzy historycznej dotyczącej okupacji są wspomnienia mojego ojca, który był więźniem łagru „Jolga 270” na Sybirze oraz mojego wuja **Kazimierza** przedwojennego oficera. Chcąc bardziej pogłębić swoją wiedzę czytałem pamiętniki byłych żołnierzy i dowódców Armii Krajowej. Mój dziadek **Franciszek Mikulski** – wspomina **p. Marek** – w latach 1942-1943 ukrywał w stodole, w specjalnym schowku swojego przyjaciela Jaśka, byłego pracownika dworu Migdałskich w Łętowie. Za ukrywanie ludności żydowskiej groziła kara śmierci, mój dziadek był tego świadomy. Jednak podczas okupacji Bóg zabrał go do siebie, zmarł na zawał. Wkrótce zmarł również wujek **Kazimierz**, brat mamy oraz zmarł na tyfus ukrywany Żyd **Jasiek**.

W mojej miejscowości rodzinnej do 1944 roku ukrywało się 17 Żydów. 7 stycznia 1944 roku Niemcy przewożący transport masła zauważyli

wie wsi Goździk pięciu Żydów. Trzech zastrzelili, dwóch zdołało zbiec. 18 stycznia tego samego roku w lesie koło wioski Krystyna żandarmi Kripo (Kriminalpolizei policja kryminalna) znaleźli czterech Żydów, dwie Żydówki i jedno dziecko ukrywających się w ziemnym bunkrze. Zastrzelili wszystkich a bunkier zniszczyli.

O ludność żydowską wypytywałem także pana **Stanisława Radka** zamieszkałego w Czarnowie

wolniczej pracy w gettach (Parysów, Żelechów i Sobolew), co zaradniejsi uciekli ukrywali się w ziemiankach wśród pól, w lasach, w schowkach u gospodarzy.

W naszej historii pozostaje wielu anonimowych bohaterów, którzy narażając siebie i swoje rodziny ukrywali Żydów. Takimi bohaterami jest rodzina **Romanków**, którzy mieszkali w Koloni Unin w leśniczówce. To właśnie oni w lesie unińskim

(istnieją tam jeszcze pozapadane ślady ziemianek i schowków, choć nie ma żadnych budynków po leśniczówce), ukrywali rodzinę **Wejsów**, którzy przeżyli okupację. W latach dziewięćdziesiątych utworzyli oni Fundację swojego imienia w Londynie, dzięki której mogła powstać wymiana uczniów z liceum w Garwolinie ze szkołami we Francji i Anglii.

Romanek ukrywał Żydom, mimo że partyzanci z Armii Krajowej zastrzelili mu najstarszą córkę i zięcia **Gremka**. Oskarżono ich bezpodstawnie, że przyczynili się do wysypu w AK. Prawda była taka, jak mi opowiadał wujek (działacz Narodowej Organizacji Wojskowej), że partyzanci na niezabezpieczonej zbiorce szkoleniowej, zostali nakryci przez jednego z Niemców, starostę **Freudenthla** miłośnika jazdy konnej, który zabił dwóch partyzantów na miejscu, reszta zdążyła uciec. Starosta wrócił ze wsparciem i Niemcy wytopili wszystkich uczestników zbiórki. Dowódca AK chciał zdjąć z siebie winę

obok Młyna. Ludność żydowska w 1942 roku została zmuszona do nie-

Najważniejszym rytuałem święta jest zapalenie świec: jednego pierwszego dnia święta, dwóch - drugiego itd.

aż do ósmego, kiedy to zapalane jest osiem świec (lamp oliwnych, albo współcześnie - świec). Używany jest do tego charakterystyczny świecznik zwany **chanukiją** z dziewięcioma ramionami, z których jedno - **szamasz** (sługa) - spełnia rolę pomocniczą, gdyż od niego w kolejności od lewej do prawej zapala się pozostałe świece. Świece te zapala głowa domu, lecz przedtem wygłasza błogosławieństwa. Podczas **Chanuki** wolno pracować, chociaż kobietom zaleca się powstrzymanie od pracy na czas palenia się świec (ok. pół godziny). Kobiety podczas **Chanuki** traktowane są szczególnie - na pamiątkę bohaterstwa Judyty (opisanego w Księdze Judyty), która podstępem wdarała się do **Holofernesa**, naczelnego dowódcy **Asyryjczyków**, oczarowała go, a

kiedy spał pijany, odcięła jego głowę, ratując mieszkańców **Betulii** i reszty Izraela. Religia nie nakazuje spożywania określonych posiłków, choć powstała, związana z Judytą, tradycja osnuta wokół naleśników z serem, placków ziemniaczanych (**latkes**) i pączków nadezwanych konfiturami, dżemem lub marmoladą i posypanych cukrem pudrem (**sufganijot**) jako przygotowywanych na oliwie.

Purim obchodzone 14 dnia miesiąca **adar** (luty/marzec) (w roku przestępnym w drugim miesiącu **adar**) upamiętniające uchronienie Żydów od zagłady w perskim imperium **Achemenidów** za czasów panowania króla **Achaszwerosza**.

W tym dniu czytana jest w synagodze Księga Estery. Ilekroć pada słowo „Haman”, zebrani hałasują, tupią, grzechoczą kołatkami. Po południu spożywa się posiłek świąteczny. Tradycyjnie spożywa się trójkątne słodkie bułeczki z makiem, zwane „uszami Hamana”. Obowiązkiem religijnym jest w ten

dzień pić alkohol aż do momentu, w którym nie można będzie rozróżnić wznoszonych okrzyków: „Niech będzie błogosławiony Mordechaj” i „Niech będzie przeklęty Haman”. Święto **Purim** ma charakter karnawałowy i jest chętnie obchodzone także przez niereligijnych Żydów. Uczestnicy przebijają się w kostiumy, często mężczyźni w kobiece, a kobiety w męskie. W tym dniu wielu religijnych Żydów popelnia ograniczone wykroczenia przeciwko prawu żydowskiemu. Zakładane są maski. Tradycyjnie dzieci chodzą od domu do domu i odgrywają przedstawienie **Purim Spiel**, oparte na historii Estery, natomiast studenci w satyryczny sposób objaśniają naukę żydowską. Obyczaj nakazuje spełniać w święto dobre uczynki, posyłać prezenty z pokarmów ubogim osobom.

KULTURA

Kultura

Co tu grają?

Marta Paziewska la TE

O tym, że Żydzi to naród bez państwa wiedzą wszyscy, ale nie każdy wie, że stworzyli oni swoją własną kulturę i sztukę. Jednym z ważnych jej elementów jest własna kinematografia. Kino żydowskie, inaczej kino jidysz obejmuje filmy nakręcone w języku jidysz (język żydowy), przez żydow-

skich reżyserów. Przedstawiały one obyczaje Żydów, realia ich życia i kryzys rodzin związany z asymilacją. Pierwotnie były skierowane tylko do Żydów, lecz przyciągały też szersze grono widzów. Filmy jidysz zaczęto tworzyć w II dekadzie XX wieku. Swój początek wiążyą z przedsiębiorstwem filmowym „Sila” współpracującym z

Warszawskim Teatrem Żydowskim. Pierwsze filmy były filmowymi adaptacjami spektakli teatralnych, co dawało reżyserowi pewność, że nowe dzieło będzie dobrze przyjęte przez widza, który pokochał pierwotną wersję utworu. Takim to sposobem sztuki słynnych pisarzy jidysz doczekały się upamiętnienia nie tylko

Rosz Haszana (Nowy Rok, Święto Trąbek inaczej początek roku) – jest to pierwszy dzień kalendarza żydowskiego. Upamiętnia stworzenie świata i przypomina o sędzie Bożym. Święto to trwa dwa dni, otwiera ono okres pokuty – **Jamim Noraim**, trwający do święta **Jom Kippur**. W tym dniu naród żydowski staje ze skrucną przed Bogiem, oczekując przebaczenia i miłosierdzia, podczas gdy Szatan przedstawia dowody grzechów Izraela. W tym czasie Bóg otwiera księgi, w których zapisane są wszystkie czyny człowieka, by wydać na niego wyrok. Dlatego składa się napotkanym osobom życzenia: „Abyście byli zapisani na dobry rok”. Podczas święta Żydzi odmawiają dodatkowe modlitwy **Musaf**, dmie się kilkakrotnie w szofar (róg) – stąd niewłaściwa nazwa Święto Trąbek. W niektórych środowiskach obchodzony jest obrządek **taszlich** – symboliczne strąsanie do wody swoich grzechów. Tradycyjne pokarmy świąteczne to: głowa ryby, owcy lub innego zwierzęcia, chleb i jabłko zanurzone w miodzie. Podczas święta nie wolno wykonywać codziennych prac, natomiast synagoga odwiedza nawet ci wyznawcy judaizmu, którzy nie są ortodoksyjnymi wyznawcami swojej religii.

Jom Kippur (Dzień Pojednania) – jedno z najważniejszych świąt żydowskich o charakterze pokutnym. Przypada dziesiątego dnia miesiąca **tiszri** (wrzesień/październik). Żydzi przygotowują się do tego święta podczas dni pokuty dzielących go o **Rosz ha-Szana** (oba święta i dni między nimi określa się jako **Jamim Noraim** (Strasne Dni)). W wigilię święta należy odbyć rytualną kąpiel w mykwie (zbiornik z bieżącą wodą). W niektórych środowiskach praktykowane jest symboliczne biczowanie się. Częściej spotykany jest rytuał **kapparot**, polegający na ofiarowaniu koguta lub kury jako „zastępcy”, który zostanie uśmiercony

za winy ofiarującego, podczas gdy ofiarujący „dostąpi długiego życia w pokoju”. Religijni Żydzi uczestniczą w wieczornym nabożeństwie (święto zaczyna się wieczorem) ubrani w tałesy (często także w białą suknię

kittel). Nabożeństwo rozpoczyna przeniesienie zwojów **Tory** na **bimę** – podwyższenie w centrum synagogi. Trzykrotnie śpiewane jest **Kol Nidrei** – uroczysta prośba o unieważnienie przyrzeczeń religijnych, które nie zostały dotrzymane. Przez cały dzień święta ortodoksyjni Żydzi mieszkają poza domem w budach pod gołym niebem, dziś często budowanych na balkonach. Podczas święta recytuje się psalmy i wykonuje się obrzęd kołysania bukiętami splecionymi z gałązek palm, trzech gałązek mirtu, dwóch gałązek wierzby trzymanymi w prawej ręce i owocami **etrogu** w lewej. Kołysanie wykonuje się na cztery strony świata oraz w górę i w dół na znak czci dla Stwórcy tych darów. Następnie ludzie udają się na codzienną procesję, którym towarzyszą modły o dobre plony. Procesja dnia siódmego była najdłuższa i nazywano ją **Hoszanna Raba**, a tłum uroczysto obchodził synagogę siedem razy. Inną ceremonią jest obrzęd czerpania wody w dzień **Szmini Aceret** będący kulminacją święta. Sukkot trwa siedem dni, a święto zamyka dzień ósmy tzw. **Simchat Tora** (Radość Tory), w którym obnoszone są w radosnej procesji woje Tory siedmiokrotnie wokół świątyni. Ten dzień jest tak radosnym dniem, że jako jedyny czas w roku nawet dzieci otrzymują możliwość dotknięcia świętych zwojów pisanych świętymi literami.

Szawuot (Święto Tygodni, zwane też Świętem Żniw, Pięćdziesiątnicą, Zielonymi Świątkami) – obchodzone 6 dnia miesiąca **siwan** (maj/czerwiec). Upamiętnia ono nadanie **Tory** Mojżeszowi na górze Synaj i wypada siedem tygodni po Święcie Paschy

(stąd zwane jest Pięćdziesiątnicą). Święto to wiąże się ponadto ze starożytnymi obyczajami rolniczymi. Podczas święta synagoga są przystrojone na zielono. Część ortodoksyjnych Żydów całą noc spędza na studiowaniu **Tory** (**Tikkun Leil Szawuot**), aby być przygotowanym na jej ponowne przyjęcie. Tradycyjne pokarmy świąteczne to: dania z sera i mleka oraz specjalne bochenki z nowego zboża.

Sukkot (Święto Szałasów, Namiotów, zwane też Kuczki) – święto rozpoczynające się pięć dni po święcie **Jom Kippur**, a dwa tygodnie po rozpoczęciu roku. Święto należy do świąt radosnych i upamiętnia mieszkanie w szałasach i namiotach podczas wyjścia z Egiptu i wędrówki do **Kanaanu**. W starożytności żydowo było związane ze żniwami. Przez siedem dni święta ortodoksyjni Żydzi mieszkają poza domem w budach pod gołym niebem, dziś często budowanych na balkonach. Podczas święta recytuje się psalmy i wykonuje się obrzęd kołysania bukiętami splecionymi z gałązek palm, trzech gałązek mirtu, dwóch gałązek wierzby trzymanymi w prawej ręce i owocami **etrogu** w lewej. Kołysanie wykonuje się na cztery strony świata oraz w górę i w dół na znak czci dla Stwórcy tych darów. Następnie ludzie udają się na codzienną procesję, którym towarzyszą modły o dobre plony. Procesja dnia siódmego była najdłuższa i nazywano ją **Hoszanna Raba**, a tłum uroczysto obchodził synagogę siedem razy. Inną ceremonią jest obrzęd czerpania wody w dzień **Szmini Aceret** będący kulminacją święta. Sukkot trwa siedem dni, a święto zamyka dzień ósmy tzw. **Simchat Tora** (Radość Tory), w którym obnoszone są w radosnej procesji woje Tory siedmiokrotnie wokół świątyni. Ten dzień jest tak radosnym dniem, że jako jedyny czas w roku nawet dzieci otrzymują możliwość dotknięcia świętych zwojów pisanych świętymi literami.

Chanuka (święto świateł) – święto trwające osiem dni, poczynając od 25 dnia miesiąca **kisle** (listopad/grudzień). Upamiętnia ono cudowne wydarzenie, które miało miejsce podczas powstania **Machabeuszów** pod wodzą **Judy Machabeusza**.

za prowadzenie niezabezpieczonej zbiórki na terenie lasu w Sławinach i obarczył winą za zdradę córkę **p. Romanka**. Sąd podziemny wydał wyrok śmierci na córkę i jej męża.

Gremek był prawym człowiekiem, uratował członków Narodowej Organizacji Wojskowej (NOW) i mojego wujka **Kazimierza Mikulskiego** z pułapki jaką zastawili Niemcy w ich mieszkaniu. O tym kto zastrzelił **Gremka** mój ojciec dowiedział się w obozie NKWD, gdy umierający polski cyngiel (wykonywał wyroki śmierci) zwierzył się mojemu ojcu, że na rozkaz sądu AK zabił **Gremka**

(zięcia pana **Romanka**). Mój ojciec mawiał, gdy się go pytałem ilu Niemców zabił, „Niemcy nie byli tacy zli, gorsi byli Rosjanie, a wiesz synu żołnierz strzela a Pan Bóg kule nosi.” W goździckim lesie istnieje wiele bunkrów pozostałych po Żydach. Długo by o tym opowiadać. Aby dowiedzieć się więcej polecam artykuły publikowane na łamach „Historycznych zeszytów ziemi garwolińskiej” oraz pracę p. **Zbigniewa Gnata-Wieteski** „Dzieje mieszkańców Garwolina wyznania Mojżeszowego”.

Śladami przeszłości Cmentarz w Sulbinach

Karolina Basek, Agata Chudek Ia LO

Cmentarz żydowski w Garwolinie – został założony w pierwszej połowie XIX wieku. Znajduje się tuż na wschód od wsi Sulbiny. Do nekropolii można dostać się mijając skrzyżowanie przy szpitalu i następnie skręcając do lasu w drugą gruntową drogę po lewej stronie. Cmentarz zlokalizowany jest około sześćdziesięciu metrów za dwiema skrytymi w lesie posesjami, po lewej stronie od drogi. W Księdze Pamięci Garwolina można odnaleźć archiwalne zdjęcie wykonane na tym właśnie cmentarzu. Jak wynika z fotografii, teren nekropolii nie był wówczas zalesiony, wręcz przeciwnie znajdowało się na nim wiele wykonanych z piaskowca nagrobków z polichromią. Obecnie można odnaleźć około dwudziestu nagrobków. Głównie przeważają macewy wykonane z prostych kamieni granitowych, występują także pojedyncze nagrobki z piaskowca, z wklęsłymi, prymitywne

wykutymi inskrypcjami w języku hebrajskim. Płaskorzeźby w zwieńczeniach nagrobków występują tylko na kilku kamieniach. Są to głównie świecznik-

ki, symbol umieszczany na grobach żydowskich kobiet. W zachodniej części cmentarza widać dużą płytę, stanowiącą zabezpieczenie grobu. W kilku miejscach widoczne są zagłębienia, stanowiące zapewne rozkopane groby. Granice cmentarza są zatarte, nie ma jakichkolwiek śladów

ogrodzenia. Północną granicę nekropolii w sposób naturalny wyznacza niewielki strumień. Teren cmentarza porasta las sosnowo-dębowy. Stan zachowania większości nagrobków nie pozwala na odczytanie znajdujących się napisów. Z jednej strony na zły stan nekropolii wpłynął okres okupacji, kiedy to naziści zdewastowali miejsce pochówku garwolińskich Żydów. Z drugiej zaś fakt, że po wojnie nikt nie pielęgnował tego miejsca, bo ci, którzy grzebali swoich bliskich zostali zamordowani przez Niemców. Dla tych, którzy chcieliby spróbować swoich sił w odczytywaniu inskrypcji na żydowskich nagrobkach, zamieszczamy zestawienie najczęściej spotykanych hebrajskich słów i wyrażań. Jeżeli w pobliżu czyjegoś miejsca zamieszkania znajduje się tzw. kirkut to zachęcamy, do próby odczytania napisów na nagrobkach.

Tu pochowany (po nikbar)

פִּינ'

Admor (nasz nauczyciel, pan i mistrz)

אדמו"ר

Ojciec

אב

Cadyk błogosławionej pamięci

ז"על

mój ojciec

אבִי

syn

בן

matka

אם

córka

בת

moja matka

אמִי

droga ukochana

הִיקְרָה

nasza matka

אמנו

drogi ukochany

הִיקֵר

mężczyzna	איש	MIESIĄCE	
kobieta	אשה	Tiszri (wrzesień/październik)	תשרי
kobieta (niezamężna)	בתולה	Heszwan (październik/listopad)	חשוון
kobieta (zamężna)	מרת	Kislew (listopad/grudzień)	כסלו
moja żona	אשתי	Tevet (grudzień/styczeń)	טבת
Kohen (członek rodu kapłańskiego)	כהן	Szewat (styczeń/luty)	שבט
Lewita	לוי	Adar (luty/marzec)	אדר
reb	רב	Adar II (marzec)	אדר ב'
rabi	הרב	Nisan (marzec/kwiecień)	ניסן
zmarł	נפטר	Ijar (kwiecień/maj)	אייר
według skróconej rachuby (umieszczane przy dacie zgonu)	לפ"ק	Sivan (maj/czerwiec)	סיון
od stworzenia świata (zwrot umieszczany przy dacie zgonu)	לבריאת עולם	Tamuz (czerwiec/lipiec)	תמוז
od stworzenia świata (abrewiatura)	לב"ע	Aw (lipiec/sierpień)	אב
Niech dusza jego będzie związana w wieniec życia wiecznego	תנצב"ה תניצוב"ה	Elul (sierpień/wrzesień)	אלול

Śladami przeszłości

Sprawiedliwy wśród Narodów Świata

Marcin Miąsek i a LO

Medal **Sprawiedliwy wśród Narodów Świata** najwyższe izraelskie odznaczenie cywilne nadawane nie-Żydom, przyznawane przez Instytut Pamięci Męczenników i Bohaterów.

Historia

Termin **Sprawiedliwy wśród Narodów Świata** oznaczał pierwotnie, w żydowskiej tradycji, osoby pochodzenia nie-żydowskiego, które były dobrymi, bogobojnymi ludźmi. Według tej tradycji, wielki zestaw praw i nakazów zawartych w Torze, ale także w księgach Miszna, Gemara i ustnej tradycji, odnosi się tylko do Żydów, którzy odziedziczyli powinności po swoich przodkach. W przeciwieństwie do nich nie – Żydzi powinni przestrzegać jedynie prostych i oczywistych, niemal powszech-

nie przyjętych praw Noego, ustanowionych po potopie, jak zakaz zabijania ludzi czy jedzenia surowego mięsa zwierząt.

Zasady i kryteria

Kapituła instytutu Pamięci Yad Vashem przyznaje wyróżnienie osobom i rodzinom,

które z narażeniem własnego życia ratowały Żydów w czasie Holokaustu podczas II wojny światowej. Uprawnieni do składania wniosków o przyznanie tytułu **Sprawiedliwego** są sami uratowani albo ich bliscy. Dawniej, poza medalem i dyplomem **Sprawiedliwym** przysługiwało także prawo do zasadzenia własnego drzewa w parku otaczającym siedzibę instytutu, jednak z powodu braku miejsca tego zwyczaju zaniechano. Osoba uznana za **Sprawiedliwego** jest odznaczana specjalnie wybitym medalem noszącym jej imię i nazwisko, dyplomem honorowym i przywilejem wpisania nazwiska na Murze Honorowym w Ogrodzie Sprawiedliwych w Yad Vashem. Odznaczenia są nadawane w trakcie podniosłej ceremonii w Izraelu lub w kraju zamieszkania osoby,

Gefilte fish jest kostką lub kulką siekanej ryby. Zazwyczaj zrobiona jest z białego mięsa słodkowodnych ryb takich jak karp czy szczupak. Ryba jest posiekana na małe kawałeczki (dobry do tego jest robot kuchenny), wymieszana z cebulą i z warzywami (marchewką, selerem naciowym, pietruszką). Składniki te łączy się z jajkami i macą. Następnie przez chwilę gotuje się w rosole. Potrawa ta może być podawana na ciepło lub zimno, chociaż zazwyczaj podaje się ją na zimno z ćwikłą, przybraną plasterkami marchewki. Słowo **gefilte fish** pochodzi z języka niemieckiego i znaczy faszerowany. Do niektórych odmian **gefilte fish** używana jest skóra rybia.

Tradycyjnie **Święta żydowskie**

Agnieszka Karwowska

Najważniejsze święta żydowskie:

- Szabat**,
- Rosz ha-Szana**,
- Jom Kipur**,
- Pesach**, czyli **Pascha**,
- Szawuot**,
- Sukot**,
- Chanuka**,
- Purim**.

Najważniejszym świętem jest **Szabat**. Jest on wymieniony już w dekalogu jako czwarte przykazanie. Jest świętem na cześć Boga Stworzyciela i na cześć Przymierza, które zawarł Bóg z narodem Izraelskim. W tym dniu zabroniona jest wszelka praca. Święto zaczyna się w piątek po zachodzie słońca. Na oświetlonym stole stoją świece, które zapala kobieta. Pan domu błogosławi żonę i dzieci, a następnie chleb. Potem

Zupa z kulkami macy
Znana także jako żydowska penicylina na przeziębienia. Kulki macy są tradycyjnie bardziej znane jako **knedlach** (w **jidysz** knedle, pyzy). Zupa z kulkami macy generalnie jest bardzo delikatnym rosolem z kurczaka z dwoma lub trzema kulkami macy, które są wielkości piłeczki do ping-ponga (albo czasami jednej dużej kulki). Czasami dodanych jest kilka dużych kawałków marchewki albo selera naciowego. Kulki z macy mogą być bardzo miękkie i lekkie albo twarde i ciężkie. Zupa ta jest

zazwyczaj podawana w święto **Paschy** na sederze, ale jedzona jest także przez cały rok.

Knysztes

Knysza jest to rodzaj mącznej pyzy nadziewanej różnymi farszami. Pieczona jest do czasu gdy stanie

rozpoczyna się wieczerza. Przy stole panuje wesoła atmosfera. Czas ten poświęcano Bogu i rodzinie. Czytano fragmenty Tory.

Kolejnym ważnym Biblijnym świętem jest **Pesach (Pascha)**. Przypada w dniach 14-21 miesiąca nisan (marzec-kwiecień) i upamiętnia wyjście Żydów z Egiptu, a jednocześnie jest kontynuacją starszego święta rolniczego. W czasie **Paschy**

się brązowa i troszkę chrupiąca na wierzchu. Zazwyczaj wypełniana jest puree ziemniaczanym i cebulą, posiekaną wątróbką albo serem. Pyzy te dobre są na przekąskę, jako przystawka albo też jako dodatek do dania głównego. Słowo **knish** pochodzi z języka ukraińskiego i oznacza knedle.

Bliny

Blin to cienki, płaski naleśnik wypełniony nadzieniem. **Bliny** podawane jako główne danie albo dodatek do dania głównego, mogą być wypełnione słodczonym serkiem ziarnistym albo puree ziemniaczanym i cebulą. Jako deser mogą być nadziewane owocami takimi jak jabłko, wiśnia albo jagoda. Zazwyczaj smażone są w oleju i serwowane z kwaśną śmietanką i/lub sosem jabłkowym. **Bliny** serowe są tradycyjnym daniem w czasie święta **Szawuot**, kiedy to jedzone są posiłki mleczne. **Bliny** są także jedzone w czasie **Chanuki**, ponieważ przyrządzane są w oleju. Słowo blin pochodzi z języka ukraińskiego i oznacza naleśnik.

Codzienne jedzenie

Żydowski jabłecznik z cynamonem

Składniki:

- 400–415 g mąki pszennej–prze-sianej
- łyżka stołowa proszku do pieczenia - raczej „z czubkiem”
- 3/4 łyżeczki soli
- 250 ml oleju
- 200 g cukru (dałam złotego trzcinowego)
- ok. 70 ml soku z pomarańczy
- łyżka stołowa cukru waniliowego
- 4 jajka
- 6 jabłek + łyżka stołowa cynamonu + 5 łyżek cukru

Przygotowanie:

Jabłka obrałam, wycięłam gniazda nasienne i pokroiłam w drobną kostkę. Włożyłam do sporej miski - dosypałam cynamonu, cukru i dokładnie wszystko wymieszałam. W dużej misce wymieszałam wszystkie suche składniki. W kolejnej misce zmiksowałam olej z cukrem i sokiem oraz cukrem waniliowym. Stopniowo dosypałam mąkę wymieszaną z solą i proszkiem do pieczenia. Na koniec dodałam jajka. Ciasto dobrze wymieszałam, tak żeby nie było

grudek. Połowę ciasta wylałam do wysmarowanej olejem okrągłej formy (nie musi być z kominem i nie musi być okrągła). Na to wyłożyłam połowę jabłek. Zalałam resztą ciasta a wierzch przykryłam drugą połową jabłek. Całość wstawiłam do piekarnika nagrzanego do 175°C i piekłam godzinę i trzydzieści minut. Ciasto jest gotowe, kiedy wetknięty wąż patyczek wyjmiesz suchy, nieoblepiony ciastem.

Sałatka z ziemniaków

Składniki:

- 4 średnie ziemniaki
- 4 duże jajka
- 1 mała cebula
- majonez
- sól
- pieprz

Przygotowanie:

Ziemniaki umyć, nieobrane ugotować do miękkości. Jajka ugotować na twardo w oddzielnym garnku. Następnie oziębic, aby stwardniały, co ułatwi nam ich krojenie, a z sałatki nie wyjdzie tzw. ciapa. Ziemniaki i jajka pokroić w drobną kostkę. Dodać drobno posiekaną cebulę. Dodać majonez według upodobań i według tego, ile majonezu wchłoną nam ziemniaki. Wymieszać delikatnie, ale dokładnie. Doprawić solą i pieprzem. Podawać z pieczywem, wędlinami lub porcją mięsa.

Ciekawostki związane z jedzeniem

Chala

Każdy tradycyjny posiłek żydowski rozpoczyna się od łamania chleba. **Chala** jest specjalnym rodzajem chleba jedzonym w Szabat i święta.

Jest to bardzo słodki, złocisty chleb z jajek. Smak i faktura jest w pewnym stopniu podobna do bułek maślanych. Bochenek jest zazwyczaj

zaplcony w warkocz, ale w czasie niektórych świąt może mieć inne kształty. Na przykład na **Rosz-Haszana** tradycją jest podawanie okrągłej **chaly** (koło symbolizuje cykl życia, cykl lat). **Chala** jest także wspaniała do kanapek z wędlinami. Jednakże, tradycyjnie, jest po prostu używana, tak samo jak bułki, do kolacji świątecznych. Słowo **chala** odnosi się do tej części ciasta, która odkładana jest dla **kohena** i jest to część ciasta, która jest oddzielona od reszty przed wypiekiem.

Bajgle i wędzony łosoś

Bajgel to kawałek chleba w kształcie pączka, który jest gotowany przed upieczaniem. Bajgle często są posypane na wierzchu ziarnami maku lub

Zupa serowo-brokulowa

Składniki:

- 1 brokuł podzielony na małe różyczki
- ok. 1 szklanka utartego sera żółtego typu cheddar
- 1 spora cebula, pokrojona w małą kosteczkę
- 2 łyżki masła
- 2 łyżki mąki
- 1 łyżeczka Vegety (ja dałam mieloną suszoną jarzynkę)
- 2 szklanki mleka
- 1 litr chudego rosółu
- sól i pieprz do smaku

Wykonanie:

Masło podgrzać w garnku o grubym dnie na średnim ogniu i zeszklić na nim cebulę. Dodać mąkę i podgrzewać przez jakieś 2 minuty, ciągle mieszając. Cały czas mieszając, powoli dodawać mleko i gorący rosół. Dodać przyprawę do smaku oraz starty ser. Mieszać, aż ser się roztopi. Dodać brokuły i gotować na małym ogniu, aż zmiękną.

sezamu albo innymi przyprawami. **Bajgel** jest częścią żydowskiej sztuki kulinarnej od co najmniej 400 lat. Według **Leo Rostena** pierwsze wzmianki na ten temat były już w 1610 roku w Polsce. W Ameryce bajgle tradycyjnie podawane są z serkiem śmietankowym i wędzonym łososem albo z pastą z innych ryb (śledzia, szprotka itd.). Są także smaczne z serkiem śmietankowym i grubym plasterkiem pomidora. Obwarzanki krakowskie przypominają trochę **bajgle**. Prawdziwy **bajgel** jest miękki, ciepły i gąbczasty w środku, na zewnątrz zaś lekko chrupiący. Świeży **bajgel** nie powinien być opiekany. Opiekanie jest próbą rekompensaty jego niskiej jakości.

która ma odebrać odznaczenie. W ceremoniach uczestniczą przedstawiciele władz danego kraju i są one zawsze relacjonowane przez media. Ustawa o Yad Vashem upoważnia Instytut Yad Vashem do nadania **Sprawiedliwemu**, w uznaniu jego zasług, honorowego obywatelstwa Izraela, a jeśli już nie

żyje, nadania mu pamiątkowego obywatelstwa. Każda osoba, którą uznano za **Sprawiedliwego wśród Narodów Świata**, jest uprawniona do otrzymania od Yad Vashem stosownego certyfikatu. Jeśli osoba ta nie żyje, jej krewny może wystąpić o nadanie odznaczenia. Instytut Yad Vashem będzie przyznawać odznaczenie, tak długo, jak długo wnoszone będą prośby o jego przyznanie, wsparte mocnymi dowodami, spełniającymi bardzo ostre kryteria.

To znaczy po pierwsze, uratowany musi być Żydem, a osoba, która ocalała mu życie, nie może być narodowości żydowskiej. Po drugie, z uratowaniem życia nie mogła się wiązać jakakolwiek rekompensata dla wybawcy. Po trzecie pospieszenie na ratunek musiało wiązać się z ryzykiem dla życia lub wolności wybawcy.

Wiedza bezużyteczna

Według ustaleń żydowskich autorytetów religijnych początek świata datowany jest na 7 października 3761 p.n.e., stąd np. w roku 2013 trwa żydowski rok 5773/5774.

Odznaczeni medalem na terenie powiatu garwolińskiego

Mimo kary śmierci Polacy udzielali pomocy skazanej na zagładę ludności żydowskiej. 26 września 1942 roku w przeddzień likwidacji getta w Parysowie nieliczni spośród jego mieszkańców zdołali ukryć się w okolicznych wioskach. Byli wśród nich m.in. **Aron Landu**, wraz z synem **Szymonem**, zięć **Ichaka Goldmana** właściciel browaru i gorzelni oraz majątku Pszonka i Mąka właściciel majątku Obręb. Dużej pomocy w schronieniu i zapewnieniu środków do życia udzieliła **Landowi Irena Jankiewicz**, córka pracownika gorzelni.

Po wojnie pobrali się. Początkowo mieszkali w Garwolinie, a następnie wyjechali do Izraela.

W 1986 roku **Irena Jankiewicz-Landu** została odznaczona **Medalem Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata**.

Leśnik **Stefan Lasota** (zm. 8 XI 1987) wraz z żoną **Władysławą** (zm. 6 V 2004) udzielili pomocy w przetrwaniu czasu zagłady **pani Berdanc** młodej żydówce z Żelechowa.

We wrześniu 1942 r. w czasie likwidacji getta i przemarzu Żydów do stacji kolejowej w Sobolewie zdołała ona zbiec w Melanowie z eskortowanej przez Niemców kolumny. W

jednym z domów uzyskała pomoc, otrzymała fałszywe dokumenty i do końca wojny ukrywała się pod nazwiskiem **Janiny Kowalczyk**. Niedługo później **Władysław Sobiech** zaprowadził ją do leśniczego w Uninie. Początkowo przebywała w leśniczówce w Uninie, a następnie w rodziny **Lasotów** w Sławinach. Po wojnie mieszkala w Garwolinie była żoną **Mieczysława Cymbrowicza**, po jego śmierci w połowie lat osiemdziesiątych wyjechała do Szwecji, gdzie zmarła w 2005 roku. 12 kwietnia 1992 roku Rada ds. Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata postanowiła odznaczyć **Władysławę i Stefana Lasotów** medalem, a imiona ich uwiecznić na honorowej tablicy w parku Sprawiedliwych Wśród Narodów Świata na wzgórzu Pamięci w Jerozolimie.

Śladami przeszłości

Jak wyglądały szkoły żydowskie na terenie Polski?

Katarzyna Grudniak, Monika Szopa la LO

Nauka i edukacja od zarania dziejów miały podstawowe znaczenie dla mniejszości żydowskiej.

Talmud traktowany jako jeden z najstarszych pomników myśli ludzkiej odnosił się do zagadnienia mądrości oraz nauki. Dlatego szkolnictwo starozakonnych przez wieki było nośnikiem judaizmu. W średniowieczu prężnie działały pierwsze szkoły tj. Chedery, szkoły Talmudu, Tory czy Jesziwy. Jednakże, szczególnie sprzyjającym okresem dla rozwoju szkolnictwa żydowskiego było dwudziestolecie międzywojenne. W Polsce mieszkała największa liczba Żydów w Europie, dlatego była ona światowym centrum kulturalnym, religijnym i oświatowym.

W tradycyjnej kulturze żydowskiej wszyscy chłopcy podejmowali naukę, co było związane z obowiązkami religijnymi mężczyzn.

Chedery

W Polsce funkcjonowały chedery dla chłopców, którzy uczęszczali do nich od czwartego roku życia do trzynastu lat. Mieściła się zazwyczaj w mieszkaniu nauczyciela. Nauka rozpoczynała się od alfabetu hebrajskiego i pamięciowego opanowania tekstów modlitw; następnie przez rok recytowano Torę, by wreszcie

zapoznać się z Talmudem. Po zakończeniu nauki zdolniejsi i zamożniejsi uczniowie mogli studiować w jesziwie. Nauczyciel zwany melamedem, nie cieszył się dużym prestiżem. Często uważano go za niedołęgę, oskarżano o nadmierne stosowanie kar cielesnych wobec uczniów. W Chederach stosowano techniki pamięciowe, polegające na głośnym powtarzaniu tekstu, a także naukę poprzez zabawę, np. zamienianie i podstawianie liter, co przypominało rebusy, krzyżówki.

Jesziwa

W niektórych miejscowościach działały uczelnie talmudyczne, Jesziwy. Wszystkie szkoły religijne były prywatne, opłacane przez rodziców. W 1821 roku w zaborze rosyjskim władze wprowadziły obowiązek egzaminów państwowych dla

nauczycieli szkół prywatnych i objęły kontrolą poziom nauczania.

Talmud-Tora

Dla najuboższych oraz sierot działały szkoły religijne, utrzymywane przez gminy żydowskie (Talmud-Tora), przygotowujące ich do nauki w Jesziwie. Program nauczania obejmował przedmioty związane z religią, bez uwzględniania nauki przedmiotów świeckich. Od połowy XIX wieku zaczęło się rozwijać szkolnictwo zawodowe. Powstawały również żydowskie szkoły

prywatne o charakterze ogólnym, z których większość przeznaczona była dla dziewcząt.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości nastąpił szybki rozwój oświaty. Zgodnie z wprowadzonymi reformami, dzieci w wieku od siedmiu do trzynastu lat podlegały obowiązkowi szkolnemu.

Dni wolne od nauki, oprócz ferii i świąt państwowych obejmowały soboty i święta żydowskie. Tydzień nauki trwał pięć dni. Dzieci żydowskie uczęszczające do szkół ogólnych stopnia podstawowego mogły być w soboty zwolnione z pisania, rysowania i robót ręcznych. Niski poziom nauczania w szkołach państwowych powodował, że

uczęszczało do nich zaledwie 10% uprawnionych. Religijnym wychowaniem dziewcząt zajmowały się szkoły Bejs Jakow. W tradycyjnym szkolnictwie religijnym odpowiednikiem szkół średnich i wyższych były jesziwy, posiadające dwa poziomy nauczania. W Jesziwach małych doskonalono znajomość Talmudu i Tory; jesziwy duże kształciły rabinów, nauczycieli religii, sędziów religijnych i znawców Talmudu.

W czasie II wojny światowej okupacyjne władze niemieckie nakazały zamknięcie wszystkich żydowskich placówek szkolnych. Latem 1940 roku zezwolono na otwarcie w niektórych miastach szkół powszechnych i zawodowych. W Polsce po 1944 roku rozwinęło się żydowskie szkolnictwo podstawowe, zawodowe i ogólnokształcące prowadzone przez Centralny Komitet Żydów w Polsce (CKZP), partie syjońskie a także religijne, podlegające kongregacjom religijnym. Żydowska Szkoła Powszechna w Białej.

Od czerwca 1945 roku zaczęto zakładać szkoły typu

Tradycja

O koszerności. Reguły kuchni żydowskiej

Ewelina Narojczyk, Anna Paszkowska la LO

Słowo **koszer** to bardzo ogólne określenie pokarmów, które można spożywać zgodnie z ustaleniami żydowskich reguł odżywiania.

Niekiedy pojęcie koszerności rozciągnięte bywa także na sferę poza żywieniową i wówczas koszerność oznacza spełnienie określonych religijnie wymogów także w odniesieniu do innych niż spożywcze produktów i przedmiotów.

Halacha rozróżnia pokarmy dozwolone (**koszer**) i zakazane (**teref, trefne**, „nieczyste”). Dopuszczone do spożywania jest mięso zwierząt posiadających rozszczepione kopyto i przeżuwających, stworzeń wodnych posiadających płetwy i łuski, niektórych gatunków sarańczy, niektórych gatunków ptaków. Nie dotyczy to jednak krwi oraz niektórych części (np. nerw kulszowy), które są zakazane. Dozwolone jest mleko i jaja pochodzące od zwierząt, których mięso jest koszerne, miód i inne produkty. Owoce powinny pochodzić z drzew mających co najmniej trzy lata.

Produkty mięsne nie mogą być spożywane razem z produktami mlecznymi – co wymusza stosowanie w kuchni prowadzonej według zasad **kaszrutu** dwóch kompletów garnków i innych sprzętów kuchennych oraz nakryć. Posiłki mleczne i mięsne powinna dzielić kilkogodzinną przerwę. Pokarmy, które można łączyć i z mięsem, i z mlekiem są oznaczane, jako **parwe**. Niektóre produkty, aby były koszerne, nie mogą być wytwarzane lub sprzedawane przez nie-żydów, np. wino. Odrębną kategorią pokarmów i napojów są dopuszczone do spożywania w czasie świąt **Pesach**; nie mogą one zawierać **chamecu**. Wszystkie produkty i napoje powinny być produkowane pod nadzorem rabina, który sprawdza przestrzeganie tych reguł i wydaje stosowne certyfikaty.

Szczegółowo określone są zasady uboju ssaków i drobiu, które muszą być zabijane w rytualny sposób przez wykwalifikowanego rzeźnika (**sojchet**). Ostrym, niezabkowanym nożem przycina on płynnym ruchem żyły szyjne wewnętrzne, tętnice szyjne, przełyk i krtań. Nie są dozwolone do spożywania zwierzęta padłe lub

ze skaż. Po uboju ciało zwierzęcia jest sprawdzane, w celu potwierdzenia, że zwierzę było zdrowe i żadne przesłanki nie wskazują na to, iż zmarłoby w przeciągu kolejnego roku. Istnieje 70 różnych schorzeń i nieprawidłowości, które powodują, że zwierzę jest niekoszerne. Nie wolno spożywać pewnych części zwierzęcia, np. nerwu kulszowego. Z ciała zwierzęcia należy usunąć jak największą ilość krwi poprzez namaczanie i solenie.

Rosół z knedlami macowymi

Składniki na knedle:

- 1/2 filiżanki mąki macowej
- 2 jajka
- 2 łyżeczki oleju lub tłuszczu wytopionego z kurczaka
- 2 łyżeczki wody lub rosolu z kurczaka
- 2 łyżeczki świeżej, posiekanej pietruszki
- szczypta czarnego pieprzu
- 2 kwarty chudego rosolu z kurczaka albo bulionu

Rosół:

- 1 kura z podrobami i nóżkami
- 1 spora marchewka pokrojona w plasterki
- 1 średniego selera pokrajonego w słupki
- cebula
- natka pietruszki
- sól i pieprz do smaku
- ziele angielskie
- liść laurowy

Przygotowanie knedle:

Dokładnie ubić jajka, olej i wodę razem. Wsypać macę, pietruszkę i czarny pieprz, mieszać aż do chwili otrzymania gładkiej konsystencji. Po zostawieniu na pół godziny w lodówce. Formować kuleczki wielkości włoskiego orzecha. Wrzucać na osolony wrzątek, gotować 6 minut.

Rosół:

Sprawioną i umytą kurę podzielić

na porcje i wraz z podrobami zalać przygotowaną wodą. Zszumować. Gotować 30 minut na bardzo wolnym ogniu. Dodać warzywa, listek laurowy, ziele angielskie. Posolić i popieprzyć. Gotować dalej do miękkości mięsa i warzyw. Pod sam koniec gotowania dodać uprażoną na suchej patelni cebulę. Gdy warzywa i mięso będą miękkie natychmiast wyjąć z rosolu. Całość precedzić przez sito.

Czulent z kurczakiem

Składniki:

- pierś kurczaka
- 1 puszka pomidorów
- 1/2 puszki czerwonej fasoli
- 1/2 szklanki ryżu
- 1 cebula
- ząbek czosnku
- 1 łyżka cukru
- 1 łyżeczka cynamonu
- 1 łyżeczka kminku
- 1 łyżeczka słodkiej papryki
- pieprz cayenne, sól do smaku

Przygotowanie:

Kurczaka pokroić w kostkę, zamarynować w soku z pomidorów z przyprawami. U mnie kurczak marynował się całą noc. Ugotować ryż. Cebulę drobno posiekać, zeszklić na oleju. Dodać kurczaka wraz z zalewą, podsmażyć. Następnie dodać pomidory z puszki oraz fasolę. Wymieszać, dodać cukier i ewentualnie sól do smaku. Dodać przeciśniętą ząbek czosnku. Na końcu dodać ryż i całość dokładnie wymieszać. Danie przełożyć do naczynia żaroodpornego i zapiekać przez 30 minut w piekarniku nagrzanym do 200°C.

pasem różnej długości i szerokości wykonanym z koronki srebrnej, złotej, lub bogato haftowanym. Do wykonania **atary** używano blaszki srebrnej (czasem złotej) lub stopów srebra z miedzią o różnej zawartości szlachetnego kruszcu. Cena takiej atary kształtowała się oczywiście w zależności od zawartości czystego srebra. Na posiadanie takiej **atary** do **talesu** stać było jedynie najbogatszych. Biedacy zadowalali się **talesem** bez żadnych ozdób. **Tales** duży służył do sprawowania modlitwy, natomiast **tales** mały noszono na bieleńźnie jako rodzaj kaftanika spełniając równocześnie funkcję mnemoniczną. W świąteczny dzień **Jom Kippur**, idąc do synagogi Żydzi zakładali do kitla jedwabnego lub płóciennego dekoracyjny kołnier, bogato haftowany nicią złotą, srebrną, przędzą jedwabną, bajorkiem i cekinami, czasem z koronki wykonanej techniką **szpanier arbajt**.

Ubiór kobiety

Ubiór Żydówki nie różnił się zasadniczo od ubioru mieszczańki, składał się ze spódnicy, fartucha, bluzki, gorsetu lub sukni oraz w przypadku mężatek – czepca. Wyróżnik stanowiły napierśnik i naczółek. Napierśnik, zwany również **załózką** to oddzielny przód stanika kobiecego, który zasłaniał rozcięcie bluzki. **Żałózkę** szyto z prostokąta tkaniny, wyciętej półokrągło u góry z doszytymi dwiema tasiemki lub wstążkami służącymi do zawiązywania na karku pod kołnierzykiem. Dół zakończony był niedekorowanym prostokątnym pasem materiału wkładanym za pasek spódnicy. Często kobiety zakładały za niego ręce (traktując go jako rodzaj kieszeni lub raczej mufki – stąd jego nazwa). **Żałózki** dekorowano często na podkładzie z tkanin: adamaszku, brokatu, złotogłowia, aksamitu, stanowiących tło haftowane nicią złotą, srebrną, bajorkiem, cekinami i blaszkami. Dominowały motywy roślinne i geometryczne. Boki okolone

były naszytą koronką formowaną w technice **szpanier arbajt**, złotą lub srebrną. Aby uplastyczyć naszywano na tkaninę koronkę szychową często przytwierdzano ją na podkładzie z waty, pakułów lub skrawków tkaniny. Niektóre bogatsze napierśniki obszywano koronką klockową ze złotych, cienkich nici. Sporządzano również napierśniki wylączone z tkaniny, bez dodatkowych elementów dekoracyjnych. Na głowę Żydówka zakładała naczółek. Zazwyczaj była to bogato haftowana złotą lub srebrną nicią metalową i perełkami opaska z tkaniny atlasowej, aksamitnej, taftowej, czasem z naszytą koronką

klockową lub koronką robioną techniką **szpanier arbajt**, z dwoma tasiemkami lub wstążkami do zawiązywania. **Naczółek** nosiły głównie panny. Kobiety zamężne czasem zakładały dekoracyjny **naczółek**, na czepki atlasowe lub peruki. Po ślubie, pobożne kobiety ścinały włosy i zakrywały głowy. Używano różnych nakryć. Najpopularniejszym i najbardziej dekoracyjnym był **czepiec**, z czasem symbol kobiety zamężnej, która zgodnie z obyczajem nakrywała całą głowę.

Czepce szyto z tkanin atlasowych, nocne z batystowych, świąteczne zaś z tkanin jedwabnych broszowanych, brokatów i aksamitów, często całe pokrywane były haftem, cekinami lub bajorkiem, perłami, blaszki obszywane koronką szychową. Czepiek noszono stale, skromniejszy na co dzień, od święta strojnieszy, inny używano na noc do spania. **Chasydki** po obcięciu włosów nosiły na głowie czepce z nałożonym naczółkiem i peruczką uformowaną z tkaniny w kolorach brązowym lub czarnym, nasładującą loki włosów. Ważnym elementem stroju Żydówki był fartuch zakładany na spódnice. Bogatsze Żydówki nosiły fartuchy uszyte z droższych tkanin jedwabnych lub z batysty, zdobione aplikacjami z aksamitu, haftami i koronkami. Uboższe miały fartuchy z „**cyc**”, tkanin wełnianych lub bawełnianych, mało dekoracyjnych. Fartuch spełniał również funkcję symboliczną, podobną do tej, jaką spełniał pas, oddzielając od siebie części ciała, górną „boską” i natchnioną, od dolnej ludzkiej. Nawet wówczas, gdy fartuch wyszedł z mody pobożne żydówki nosiły go pod spódnicą. Był również symbolem skromności (podobnie jak **załóзка**), wierzone w jego magiczną moc oraz w to, że chroni kobietę przed złymi duchami. Biedniejsze Żydówki z małych miasteczek często zakładały spódnice i fartuchy drukowane, nazywane nieraz malowankami; określenie wskazuje na to, że musiały być bardzo

kolorowe. Rzemieślnicy żydowscy sami trudnili się farbowaniem i drukiem tkanin bawełnianych, które następnie sprzedawali na targach. Fartuch w ubiorze kobiecym początkowo pełnił rolę odzieży ochronnej, potem w ubiorze żydowskim stał się elementem dekoracyjnym, z czasem magicznym. Znane są też przykłady zapożyczeń elementów ubioru żydowskiego do ubiorów mieszczańskich.

Talmud-Tora, kształcąca dzieci w wieku przedszkolnym. Liczba uczniów w 36 chederach i szkołach Talmud-Tora w czerwcu 1946 roku wynosiła ponad 2 tysiące. W 1949 roku zredukowano liczbę szkół typu Talmud-Tora i zamknięto jesziwy. Do lutego 1950 roku przejęto wszystkie szkoły podlegające CKŻP. Niektóre zamykano, inne połączono z polskimi znosząc ich żydowski charakter. Wszystkie żydowskie placówki szkolne zlikwidowano w 1968 roku.

Dopiero w 1993 roku powstała jedyna w Polsce żydowska prywatna szkoła podstawowa w Warszawie. Obecnie w trzech liceach państwowych wykładany jest język hebrajski i podstawy judaizmu.

Żydowska Szkoła Powszechna w Białej

Wiedza bezużyteczna

Hitler ładnie malował. A jedną z hipotez, wyjaśniającą dlaczego Adolf Hitler mordował Żydów jest to, że w 1907 próbował się dostać do Akademii Sztuk Pięknych w Wiedniu, niestety ze skutkiem negatywnym, komisja egzaminacyjna składała się z... Żydów.

31 gołębi dostało medal za zasługi podczas II Wojny Światowej.

Bob Marley został pochowany ze swoją czerwoną gitarą Gibsona, Pismem Świętym otwartym na Psalmie 23 oraz garścią marihuany.

Mężczyzna, który zrobił zdjęcie potwora z Loch Ness, na łożu śmierci przyznał się, że była to mistyfikacja.

Wiedza bezużyteczna

Witalij Kliczko (mistrz świata wagi ciężkiej w boksie zawodowym) jest doktorem filozofii. Warto dodać, że brat pięściarza Władimir (również bokser i mistrz świata wagi ciężkiej) także jest doktorem, ale metodyki i treningu.

TRADYCJA

Tradycja

Ostatnie pożegnanie

Karolina Basek, Agata Chudek i b LO

Zgodnie z żydowską tradycją pogrzeb powinien zostać zorganizowany w ciągu doby od zgonu. Obyczaj ten pochodzi prawdopodobnie z czasów, kiedy Żydzi zamieszkiwali tereny pustynne, gdzie proces rozkładu

zwłok zaczynał się i postępował błyskawicznie. Organizacją pochówku zajmuje się **Chewra Kadisza** czyli bractwo pogrzebowe działające charytatywnie we wszystkich gminach żydowskich. Jego członkowie mają obowiązek czuwania przy zwłokach, organizowania modlitw, czytania Tory, śpiewania Psalmów i przeprowadzenia **tahary** tzw.

rytuału oczyszczającego. Podczas rytuału nagie, ale przykryte prześcieradłem zwłoki, są dokładnie myte. Zmarłemu zdejmują się opatrunki, plastry i wszelkiego rodzaju protezy. Żydzi przywiązują ogromną wagę do zachowania integralności ludzkiego ciała, stąd nakaz chowania do grobu wszystkiego, na czym znalazła się krew nieboszczyka. Następnie członkowie bractwa ubierają zmarłego i wkładają go do prostej zbitej z nieheblowanych desek trumny (przez setki lat Żydzi chowani byli bezpośrednio w ziemi, zawierając jedynie w całość). Przed ostatecznym zamknięciem wieka trumny nad głowę nieboszczyka, sypie się ziemię pochodzącą z Izraela. Następnie zmarły jest przenoszony z domu pogrzebowego na cmentarz. Kondukt żałobny idzie powoli, co

oznacza szacunek dla zmarłego. **Lewaja**, czyli zwyczaj odprowadzania trumny na cmentarz, dotyczy nie tylko bliskich zmarłego, ale każdego, kto napotka żałobników. Wypada wtedy, choć na kilkadziesiąt metrów, dołączyć do konduktu. Innym

czynności pielęgnacyjnych dla przyjemności. Nie można nosić obuwia ze skóry, wykonywać żadnej pracy, należy siedzieć na niskim stołku, zasłania się lustrą. Należy również powstrzymać się od wychodzenia z domu. Przez te 7 dni żałobnikami zajmują się sąsiedzi odwiedzają go, przynoszą posiłki. Kolejnym etapem jest **szlozim** – trzydziści dni żałoby liczonych od

pogrzebu. W kulturze żydowskiej wyróżniane są trzy etapy żałoby. Pierwszą z nich jest **sziwa** – trwająca tydzień, licząc od dnia pogrzebu. Jest to najbardziej restrykcyjny okres. Żałobnicy nie mogą się wtedy strzyć, golić, wykonywać żadnych

czynności pielęgnacyjnych dla przyjemności. Nie można nosić obuwia ze skóry, wykonywać żadnej pracy, należy siedzieć na niskim stołku, zasłania się lustrą. Należy również powstrzymać się od wychodzenia z domu. Przez te 7 dni żałobnikami zajmują się sąsiedzi odwiedzają go, przynoszą posiłki. Kolejnym etapem jest **szlozim** – trzydziści dni żałoby liczonych od

pogrzebu. W tym czasie zabronione jest między innymi uczestnictwo w radosnych wydarzeniach, rozrywka, obcinanie włosów, golenie się. Trzecim etapem jest **szeime asar chodec** – trwający rok. Obchodzony jest wyłącznie po śmierci ojca lub matki. W tym okresie zakazane jest również dla nas chrześcijan, że Żydzi nie obchodzą jednego święta, kiedy wspomina się wszystkich zmarłych, ale **jarcait**. Obchodzi się go co roku, w dzień przed rocznicą śmierci członka rodziny. Przez całą dobę w domu zmarłego pali się wtedy świece, czyta Misznę, jeden z podstawowych tekstów rabinicznych i odwiedza grób.

Tradycja

Strój – czyli jak cię widzą tak cię piszą

Paulina Piecek i Marlena Poszytek i a LO

Żydzi zawsze przyjmowali ubiór narodu wśród którego żyli, zachowując tylko pewne elementy ubioru własnego służące

nie tylko odróżnieniu ich, ale głównie podkreśleniu przynależności narodowej. Te zapożyczenia ze stroju lokalnego, uzupełnione specyficznymi żydowskimi

dodatkami, złożyły się na typowy ubiór, który stał się częścią żydowskiej tradycji i przetrwał setki lat. Inaczej wyglądał ubiór zamożnej inteligencji żydowskiej zamieszkującej miasta. Mężczyźni nosili ubiory zachodnioeuropejskie, a kobiety suknie wzorowane na mieszczzańskich, szlacheckich, lub podobnie jak mężczyźni przejmowały modę zachodnioeuropejską. Ubiór biedoty natomiast zachował swoje odrębności aż do II wojny światowej. W wieku XIX ubiór ortodoksyjnego Żyda lub Żydówki podkreślał przynależność do mniejszości społecznej. Każda zmiana uważana była za łamanie tradycji, za krok w kierunku asymilacji i praktycznie za świętokradztwo.

Ubiór męzyczny

Codzienny strój Żyda nie był zbyt bogaty, co wiązało się zarówno z zasadami religijnymi, jak również z codziennymi zajęciami. W XVIII wieku Żydzi często ubierali się w żupan,

rodzaj pasów używanych przez Żydów to pasy uszyte z tkanin wzorzystych lub gładkich, haftowanych i aplikowanych, zapinane na klamry. Na wzór mody mieszczan-

podobnie ze względu na rodzaj i barwę materiału. W XIX wieku Żydzi wyróżniali się na ulicach miast czarnym płaszczem, zwanym kapotą

lub **chałatem** i czarnym kapeluszem z szerokim rondem. **Chałat** to długa szata, z szalowym kołnierzem, z wyszytymi po bokach kieszeniami, zapinana z przodu na guziki obciągnięte materiałem, najczęściej uszyta z atlasu lub aksamitu w ciemnych kolorach: granatowym, czarnym lub szarym. Na chałat, wychodząc z domu, Żyd nakładał kaftan, czyli długi do kostek rodzaj płaszcza o prostym kroju, dopasowany do sylwetki. Kaftan zapinany był z przodu na dwa rzędy guzików obciągniętych materiałem, po bokach miał wszyte kieszenie, z przodu kołnierz z kłapami. **Kaftan** zimowy był ocieplany. **Chałat** lub **kaftan** przewiązywano pasem. Używano dwóch rodzajów pasów: plecionych i z materiału. Ta część ubioru szczególnie znaczenie miała dla **chasydów**, wierzyli oni bowiem, iż pas oddziela górną – „boską” połowę ciała od dolnej połowy – „animalistycznej”. Ścisłe przestrzegali oni obowiązku zakładania pasa do modlitwy, nauki i posiłków. Drugi

rodzaj pasów używanych przez Żydów to pasy uszyte z tkanin wzorzystych lub gładkich, haftowanych i aplikowanych, zapinane na klamry. Na wzór mody mieszczan-

skiej noszono spodnie. Początkowo były to sięgające do kolan pludry, które stopniowo wyparte zostały w XIX wieku przez długie spodnie.

Nogi musiały być całkowicie zakryte dlatego zakładano skarpety, lub pończochy do kolan. Noszono wysokie buty skórzane z cholewami, płaskie półbuty bez obca-

sów, oraz buty zwane **kamaszami**. W **szabat** i święta mężczyźni zakładali stroje ozdobniejsze, długie czarne, jedwabne płaszcze zwane **bekieszami**, na głowę natomiast okragłą czapkę uszytą z aksamitu, obszytą futrem zwierzęcym – sobolowym lub lisim, zwaną **streimel**. Młodszy mężczyźni często nosili kaszkiety. Najbardziej wyrafinowane i ozdobne stroje używano wychodząc do synagogi, a szczególnie bogate w święta. Mężczyźni w tym czasie zakładali na głowy **jarmułki** z wzorzystych tkanin broszowanych lub bogato haftowane. Przez ortodoksyjnych Żydów **jarmułka** noszona była stale, w domu, na ulicy i w synagodze, bez względu na używanie równocześnie innego nakrycia głowy. W czasie świąt wychodząc do synagogi zakładano **jarmułek** bogato haftowaną, często dekorowaną koronką sztychową. Czasem każde z pół odrobnie zdobiono haftem, złotymi i srebrnymi cekinami, blaszkami i połyskliwą nicią metalową. W święta noszono również wysokie nakrycie głowy z filcu lub sukna z szeroką futrzaną opuszką, zwane **kołpakiem**. W trakcie modlitwy w synagodze mężczyźni zakładali na głowę **tales**, prostokątny biały szal z symbolicznymi pasami koloru granatowego (kolor pokolenia Judy) lub czarnymi. W czterech rogach **talesu** przeciągnięte są zgodnie z nakazem możejzowym nitki **cyces**. **Tales** sztyto z jednorodnego materiału – wełny lub jedwabiu – Żydów obowiązywał bowiem zakaz łączenia ze sobą kilku gatunków przędzy. Środkową część szala zazwyczaj zdobiono **atarą**,